

Ümmügülsüm Dohman: Rus Sözlükbilimi *

Harika KARAVİN YÜCE ¹

Geliş Tarihi: 17.04.2024
Kabul Tarihi: 23.05.2024
Yayın Tarihi: 27.06.2024
Değerlendirme: İki Dış Hakem /
Çift Taraflı Körleme
Makale Türü: Kitap İncelemesi

Atıf Bilgisi:

Karavin Yüce, Harika (2024).
Ümmügülsüm Dohman: Rus
Sözlükbilimi. *International Journal of
Language and Translation Studies*, 4/1,
117-123.

Benzerlik Taraması: Yapıldı –
iThenticate

Etik Bildirim:

lotusjournal@selcuk.edu.tr

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan
edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek
için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans Yazarlar: Dergide
yayınlanan çalışmalarının telif hakkına
sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0
lisansı altında yayımlanmaktadır.

Öz

Çalışmada Ümmügülsüm Dohman tarafından hazırlanan “Rus Sözlükbilimi” adlı kitap tanıtılmaktadır. Ayrıntılı bir araştırma sunan kitapta zengin bir sözlükbilim geleneğine sahip olan Rus sözlükbiliminin tarihsel gelişimi, kuramsal ve uygulamalı sözlükbilim faaliyetleri incelenmektedir. Çalışmanın amacı, Rus sözlükbiliminin temel kavram ve ilkelerini açıklamak, Rus sözlüklerinin hazırlanmasında etkili olan dilsel, toplumsal, tarihî, siyasî, ideolojik, kültürel faktörleri ve bunların Rusça söz varlığına nasıl yansımaları göstermektir. Bunların yanı sıra, çalışmada Rus sözlüklerindeki Türk kökenli unsurların tespiti yapılmakta ve ilk Rusça-Türkçe sözlükbilim terimleri sözlükçesi sunulmaktadır. Rus Sözlükbiliminin gelişiminde rol oynayan önemli olay, kişi ya da kurumları ele alan bu çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. Bu çalışma, Rusçanın farklı türdeki sözlüklerinde bulunan Türk kökenli unsurların belirtilmesi ve ilk Rusça-Türkçe sözlükbilim terimleri sözlükçesini sunması açısından yenilikçi bir çalışmadır. Çalışmanın sözlükbilim tarihi, sözlüklerin sınıflandırılması, yeni sözlük türleri ve yaklaşımları, terimleri adlandırmada karşılaşılan zorluklar gibi konulara farklı bir bakış açısı kazandıracığı öne sürülmektedir. Ayrıca çalışmanın sözlükbilim ve Türkoloji alanında çalışan araştırmacılara önemli bir kaynak olacağı ve Türkiye’de gerçekleştirilen sözlükbilim çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rus sözlükbilimi, sözlükler, kuram, uygulama, terminoloji.

* Etik Beyan: * Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık ABD, Edirne, Türkiye, harikakaravin@trakya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5113-4808.

Ümmügülsüm Dohman: Russian Lexicography*

Harika KARAVİN YÜCE²

Date of Submission: 17.04.2024

Date of Acceptance: 23.05.2024

Date of Publication: 27.06.2024

Review: Double-blind peer review

Article Type: Book Review

Citation:

Karavin Yüce, Harika (2024).
Ümmügülsüm Dohman: Russian
Lexicography. *International Journal of
Language and Translation Studies*, 4/1,
117-123.

Plagiarism Check: Yes - iThenticate

Complaints: lotusjournal@selcuk.edu.tr

Conflict of Interest: The author(s) has
no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s)
acknowledges that they received no
external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing
in the journal retain the copyright to their
work and their work is licensed under the
CC BY-NC 4.0.

Abstract

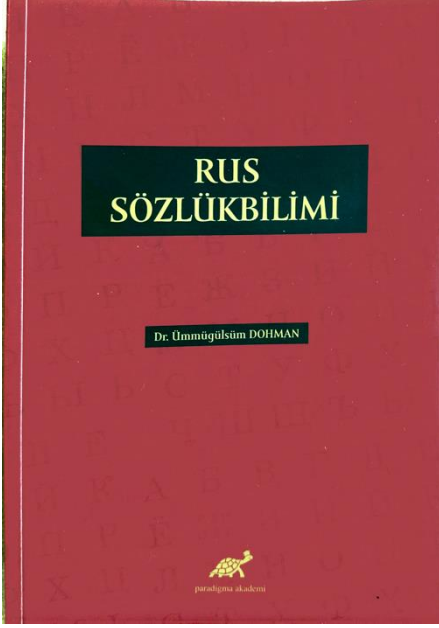
This study introduces the book titled “Russian Lexicography” prepared by Ümmügülsüm Dohman. The book, which presents a detailed research, examines the historical development of Russian lexicography, which has a rich lexicographical tradition, and theoretical and practical lexicographical activities. The aim of the study is to explain the basic concepts and principles of Russian lexicography, to show the linguistic, social, historical, political, ideological, cultural factors that influence the preparation of Russian dictionaries and how they are reflected in Russian vocabulary. In addition, the study identifies the elements of Turkish origin in Russian dictionaries, and presents the first Russian-Turkish lexicographical glossary. This study, which deals with important events, persons or institutions that played a role in the development of Russian lexicography, consists of seven chapters. It is an innovative study in terms of specifying the elements of Turkish origin in different types of Russian dictionaries and presenting the first Russian-Turkish lexicographical glossary. It is suggested that the study will provide a different perspective on issues such as the history of lexicography, classification of dictionaries, new dictionary types and approaches, difficulties encountered in naming the terms. In addition, it is thought that the study will be an important resource for researchers working in the field of lexicology and Turkology, and will contribute to the lexicographic studies carried out in Türkiye.

Keywords:

Russian Lexicography, dictionaries, theory, practice, terminology

* Ethical Statement: * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

² Asst.Prof., Trakya University, Faculty of Letters, Department of Translation and Interpreting, harikakaravin@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5113-4808.

Dohman, Ü. (2021). *Rus Sözlükbilimi*. Çanakkale: Paradigma Akademi, 577 s.

Rus Sözlükbilimi adlı bu kitap Dr. Ümmügülsüm Dohman tarafından Prof. Dr. Zeynep Bağlan ÖZER'in danışmanlığında Gazi Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında doktora tezi olarak hazırlanmıştır. 577 sayfadan oluşan kitap 2021 yılında Paradigma Akademi Yayınları tarafından basılmıştır. Ayrıntılı bir araştırma sunan kitabın konusunu zengin bir sözlükbilim geleneğine sahip olan Rus sözlükbiliminin tarihsel gelişimi ile kuramsal ve uygulamalı sözlükbilim faaliyetleri oluşturmaktadır.

Kitapta çalışmanın amacı Rus sözlükbiliminin temel kavram ve ilkelerini açıklamak, Rus sözlüklerinin hazırlanmasında etkili olan dilsel, toplumsal, tarihî, siyasî, ideolojik, kültürel faktörleri ve bunların Rusça söz varlığına nasıl yansıdığını göstermek şeklinde ifade edilmektedir. Çalışmada araştırma yöntemleri olarak betimleme ve etimolojik yöntemlerinin yanı sıra karşılaştırmalı tarih yöntemi, karşılaştırmalı sözlükbilim, semantik, morfolojik, artzamanlı ve eşzamanlı inceleme yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma, Rus sözlükbilimini kapsamlı bir biçimde ele alması, bu alanda temel eserler vermiş (M. V. Lomonosov, İ. İ. Sreznevskiy, D. N. Uşakov, N. M. Şanskiy vd.) birçok bilim insanını ilk kez tanıtmaya ve değerlendirmeye, sözlüklerin doğasına farklı bir bakış açısı getirmeye, Rusçanın farklı türdeki sözlüklerinde bulunan Türk kökenli sözcükleri tespit etmeye ve Rusça – Türkçe sözlükbilim terimleri sözlükçesinin hazırlanması bakımından önemlidir. Yazar, bu çalışmanın sözlükbilim tarihi, sözlüklerin sınıflandırılması, yeni sözlük türleri ve yaklaşımları, madde başı sözcüklerin tanımlanması ve tanımlanmasında kullanılan yöntemler, terimleri adlandırmada karşılaşılan zorluklar konularına farklı bir bakış açısı kazandırarak, Türkiye'deki sözlükbilim araştırmalarına katkıda bulunacağını belirtmektedir. Ayrıca yazar çalışmanın, Rusça sözlüklerde karşılaşılan Türk dillerine özgü unsurları öne çıkarması nedeniyle Türk araştırmacılarının da dikkatini çekeceğini düşünmektedir (Dohman, 2021, s. 25).

Kitap “önsöz” ile başlamakta, “giriş”, “sonuç ve öneriler” bölümlerini de kapsayan yedi bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin dışında, kitabın sonunda “kaynaklar” ve “dizin” bölümleri yer almaktadır.

“Önsöz”de dünyada hazırlanan ilk sözlüklerden bahsedilerek uygulamalı sözlükbilimin kadim dönemlerden itibaren var olduğu, kuramsal sözlükbilimin ise XX. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren oluşturulmaya başlandığı belirtilmektedir. Ardından çalışmanın konusu, amacı, içeriği, yöntemi ve öneminden bahsedilmektedir.

Kitabın “Giriş” adlı birinci bölümünde dünyadaki ilk sözlük çalışmalarının tarihsel gelişim süreci ve oluşturulan ilk sözlüklerin içerikleri ve işlevleri hakkında bilgi verilmektedir. Bu süreçte etkin rol oynayan toplumlar ile hazırladıkları ilk sözlükler (Batı Asyalılar *Urta Hubullu*), (Çinliler *Erya*), (Hintliler *Nirukta, Nighantu*), (Türkler *Dîvânu Lugâti't Türk*), Antik Yunanlılar *Lekseis, Onomastikon*), (Antik Romalılar *De Verborum Significatu*, Slavlar-Ruslar *Novgorod Kilise Kurallar Kitabı* vb.) ve bu halkların sözlükbilimin gelişmesinde oynadıkları roller irdelenmektedir. Avrupa’daki çağdaş sözlükbilim çalışmalarının XX. yüzyılın ikinci yarısında kuramsal bir kimlik kazandığını belirten yazar Türkiye’de kuramsal sözlükbilim çalışmalarının XX. yüzyılın son çeyreğinde geliştiğini ve “başlangıç evresinde” olduğunu vurgulayarak Türkiye’de yapılan çalışmalardan örnekler sunmaktadır (Dohman, 2021, s. 10). Benzer şekilde, Rusya’da sözlükbilim alanında yapılan çalışmalar açıklanıp, Rus sözlükbiliminin gelişim evreleri üzerinde durulmaktadır. Son olarak, çalışmanın çıkış noktası, amaçları, bilimsel açıdan önemi/yeniliği, varsayımları, kapsamı, araştırma yöntem ve kaynakları açık bir şekilde açıklanmaktadır.

Kitabın “Sözlük ve İşlevleri” adlı ikinci bölümünde “sözlük” kavramının Rus ve Türk dilbilimciler tarafından yapılan tanımlamaları verilir, “dilbilimsel” ve “ansiklopedik” sözlük türleri, içerikleri ve işlevleri seçilen örnek sözlükler üzerinden karşılaştırmalı bir şekilde incelenmekte ve elde edilen bulgular yorumlanmaktadır. Bu bölümde sözlükler “eğitim ve öğretim aracı”, “toplumsal bir olgu”, “kültürel öğelerin göstergesi”, “tarihî bir belge”, “bilgi kaynağı”, “ideoloji aracı” ve “metin” olarak ele alınmakta ve sözlüklerin bu işlevleri nasıl gerçekleştirdikleri değerlendirilmektedir. Bu bölümde yazarın söz konusu sözlük işlevlerini sadece açıklamayıp, eleştirel bir şekilde değerlendirmesi, önerilerde bulunması ve ilgili sözlüklere örnekler sunması çalışmayı güçlendirmektedir. Örneğin, “toplumsal bir olgu olarak sözlük” başlığı altında yazar toplumdaki bireylerin sözlük kullanmayı bilmediğini bilimsel olarak açıklamakta ve bu nedenle “öncelikle topluma sözlükbilim kültürü kazandırmalı ve sözlüklerden nasıl faydalanılması gerektiği gösterilmeli” çağrısında bulunmaktadır (Dohman, 2021, s. 64). Yazarın yaptığı bu çağrı, sözlükbilim ve toplumbilim arasındaki ilişkinin gelişmesine katkıda bulunacak niteliktedir.

Çalışmanın “Bir Bilim Dalı Olarak Sözlükbilim” adlı üçüncü bölümünde sözlükbilim teriminin

tanımı ve kapsamı açıklanıp, sözlükbilimle ilgili ortaya atılan temel sorunlar üzerinde durulmaktadır. Bu sorunlardan yola çıkan yazar, sözlükbilimi kuramsal ve uygulamalı olarak ikiye ayırmakta ve bir bilim dalı olarak tanımlamaktadır (Dohman, 2021, s. 124). Bu tanıma göre, sözlükbilimin kuramsal yönü sözlük hazırlama yöntemleri, sözlükbilim tarihi ve sözlük eleştirisi gibi konularla ilgilenirken, uygulamalı yönü farklı türde sözlüklerin hazırlanması, kullanıcının istekleri, basım ve satış işleriyle ilgilenmektedir. Yazar, sözlükbilim ve sözcükbilim arasındaki ilişkiye de dikkat çekerek, söz konusu iki alanın birbirini beslediğini belirtmektedir (Dohman, 2021, s. 126). Aynı bölümde Avrupa’da ve Türkiye’de yapılan sözlükbilim çalışmaları da kuramsal açıdan ele alınmaktadır. Bu kapsamda yazar, “Türkiye’de Sözlükbilim Çalışmaları” adlı başlıkta, Türk sözlükbilim geleneğinin öncüsü ve şaheseri olan Kâşgarlı Mahmud’un *Dîvânu Lugâti’t-Türk* adlı eseriyle başlayarak *Codex Cumanicus*, *Abuşka Lugati*, *Lehçe-i Osmanî* adlı sözlüklere değinmekte ve böylece Türk sözlükbilim geleneğinin tarihi gelişimini göstermektedir. Bu bölümün ardından çağdaş Türkçe sözlükbilim çalışmalarına geçilmekte ve Türkiye’deki sözlükbilim çalışmalarının yönü, içeriği ve D. Mehmet Doğan, Ali Püsküllüoğlu, İsmail Parlatur gibi öne çıkan sözlükbilimcilerin çalışmaları değerlendirilmektedir. Türkiye’de kuramsal sözlükbilim çalışmalarının başlatıcısı olarak Doğan Aksan, Erdim Öztokat ve Talat Tekin adlı bilim insanlarından bahsedilirken bu alanda hazırlanan çalışmaların 2000’li yıllardan itibaren hız kazandığı vurgulanmaktadır. Bölümün son kısmında ise İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika, İtalya, İspanya, İsveç, Danimarka, Norveç, Finlandiya, İzlanda, Avustralya, Çekoslovakya gibi Avrupa ülkelerinin sözlükbilim çalışmaları ile önemli sözlükbilimcileri hakkında bilgi verilmektedir.

Yazar, Rus sözlükbiliminin tarihî gelişimini “Çarlık Dönemi Rus Sözlükbilimi”, “Soyvet Dönemi Rus Sözlükbilimi” ve “Post-Sovyet Dönemi Rus Sözlükbilimi” olarak üçe ayırmaktadır.

“Çarlık Dönemi Rus Sözlükbilim Araştırmaları” adlı dördüncü bölümünde Rus dilinin kökeni ve geçirdiği tarihsel süreç ile ilişkin ortaya atılan fikirler ele alınmaktadır. Bu bölümde günümüze ulaşan ilk Rus sözlüklerinin Güney-Batı Rusya kaynaklı olduğu açıklanarak, XV. yüzyıl öncesi hazırlanan sözlüklerin türü ve özellikleri hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca bu bölümde çarlık döneminin öne çıkan sözlükbilim çalışmaları dönemin tarihsel, toplumsal ve siyasî yapısı çerçevesinde sunulmaktadır. Bu bağlamda, özellikle 1783 yılında açılan Rusya Akademisinin çalışmalarından, Rus dilbiliminin kurucusu olarak nitelendirilen M. V. Lomonosov’un (1711-1765) sözlük projeleri, sözlük eleştirileri ve sözlük hazırlama ilkelerinden bahsedilmektedir. Dönemin öne çıkan sözlükbilim çalışmaları olarak tarihsel ve

diyalektolojik sözlükler ile bu sözlüklerin ortaya çıkmasında rol oynayan A. L. Dyuvernua, A. H. Vostokov gibi önemli araştırmacılar üzerinde durulmaktadır.

Kitabın en kapsamlı bölümünü oluşturan “Sovyet Dönemi Rus Sözlükbilimi” adlı beşinci bölümde sözlükbilimin gelişimini etkileyen Sovyet dönemi, dil siyaseti, alfabe değişimleri ve iki dilli sözlükler açısından ele alınmaktadır. Ayrıca bu bölümde Türk dillerinin ve lehçelerinin söz varlığını sunması bakımından en kapsamlı çalışma olarak bilinen *Kadim Türk Dili Sözlüğü* (Древнетюркский словарь) (1969) incelenmektedir. Bu incelemenin ardından, Sovyet dönemi sözlükbilim kuramları ve kuramsal sözlükbilimin temel sorunları, sözcüklerin sınıflandırılması, sözlüklerin yapısal özellikleri ve sözlük maddelerinin tanımlanmasında kullanılan yöntemler sorunsallaştırılmaktadır. Yazar, sözlük tipolojisini ilk öne süren Rus dilbilimci L. V. Şçerba’nın ardından S. İ. Ojegov, P. N. Denisov, A. M. Tsıvin, V. V. Morkovkin, V. V. Dubiçinskiy gibi araştırmacıların sözlük sınıflandırmalarına da yer vererek her sınıflandırmada kuramsal ve uygulamalı sözlükbilimin gelişmesiyle farklı sözlük türlerinin ve sınıflandırmalarının arttığını göstermeyi amaçlamaktadır. Sözlüğün yapısal özelliklerini “megayapı”, “makroyapı” ve “mikroyapı” altında ele almaktadır. Madde başlarının açıklanmasında kullanılan yöntemleri ele aldığı kısımda “betimleme yöntemi”, “eş anlam odaklı açıklama yöntemi” ve “referans yöntemi” olmak üzere üç yöntemden bahsetmekte ve örneklerle açıklamaktadır. Kuramsal sözlükbilim içerisinde bulunan “normatif sözlükbilim”, “etimolojik sözlükbilim”, “adbilimsel sözlükbilim” başlıklarına yer verilmektedir. “Normatif Sözlükbilim” başlığı altında bu alana kuramsal ve uygulamalı açıdan katkı sağlayan “D. N. Uşakov”, “V. V. Vinogradov”, “S. İ. Ojegov” adlı bilim insanlarının çalışmaları değerlendirilmektedir. “Etimolojik Sözlükbilim” başlığı altında Sovyet döneminde bu disiplinin bilimsel olarak ilerlemesine önemli katkılarda bulunan “M. Fasmer”, “E. V. Sevortyan” gibi etimologların kuramları ve etimolojik sözlükleri incelenmektedir. “Adbilimsel Sözlükbilim” adlı başlıkta ise bu kuramın sözlükbilim açısından önemi açıklanmaktadır. Özellikle bu bölümde N.A. Baskakov’un Türk kökenli soyadlarının oluşturulmasında öne sürdüğü yöntem incelenerek, bu yöntem sayesinde Rus arşivlerinde Türk kökenli pek çok Rus kişi adının tespit edilebileceği belirtilmektedir (Dohman, 2021, s. 513).

“Post-Sovyet Dönemi Rus Sözlükbilimi ve Sözlük Uygulaması” adlı altıncı bölümde Sovyetler Birliği’nin parçalanmasıyla dilde yaşanan değişimler ve bu dönemdeki sözlükbilim çalışmalarının içeriği ve yenilikçi yönleri betimlenmekte, sözlüklerden örnekler sunulmaktadır. Post-Sovyet dönemine geçildikten kısa bir süre sonra Sovyet döneminin söz varlığını göstermek amacıyla V. M. Mokienko ve T. G. Nikitina tarafından *Sovyet Dilinin Açıklamalı Sözlüğü* (Толковый словарь языка совдепии) 1998 yılında yayımlanmıştır. Bu dönemde insan

merkezli sözlükbilimin ortaya çıktığını belirten yazar, bu akımın etkisiyle hazırlanan ideografik ve çağrışım sözlükleri gibi yeni tür sözlükleri incelemiştir. Teknolojinin gelişimiyle ortaya çıkan sözlükbilim yönelimlerinden elektronik sözlükbilim de çalışmada ele alınmaktadır. Kitapta sözlükbilim alanında önemli çalışmalar yürüten “İvanov Sözlükbilim Merkezi (Ивановская лексикографическая школа)” ve “Novosibirsk Sözlükbilim Merkezi (Новосибирская лексикографическая школа)” de tanıtılmakta ve çalışmaları hakkında bilgi verilmektedir. Son olarak, çalışmanın uygulamalı kısmını oluşturan “Rusça – Türkçe Sözlükbilim Terimleri Sözlükçesi”nin amacı, kapsamı ve hazırlanma ilkeleri açıklanmakta ve çalışma kapsamında örnek bir “Rusça – Türkçe Sözlükbilim Terimleri Sözlükçesi” sunulmaktadır.

Kitabın yedinci ve son bölümünü oluşturan “Sonuç ve Öneriler” bölümünde çalışmadan elde edilen sonuçlar ve bunların sözlükbilim çalışmaları açısından önemi maddeler halinde sunulmaktadır. Yazar çalışma boyunca ele aldığı konulara ilişkin bulguları ve bunların önemini ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Kısaca bahsetmek gerekirse, Rus sözlükbiliminin geçmişten bugüne zengin ve köklü bir sözlükbilim geleneğine sahip olduğu; Rus sözlükbilim geleneğinin dönemin toplumsal, tarihî, dinî, siyasi, teknolojik ve bilimsel gelişmeler çerçevesinde ilerlediğinden dönemin yansıtıcısı olarak ortaya çıktığı; Türk ve Rus halklarının kadim dönemlerden itibaren toplumsal, siyasî, ticarî, kültürel ve dilsel açılardan etkileşime girmiş olmalarının Rus söz varlığına yansıdığı gibi sonuçlar çıkarılmıştır. Burada dikkat çeken bir diğer nokta sözlüklerin “bireysel ve devlet ideolojilerinden uzak, nesnel bir bakış açısıyla oluşturulması” (Dohman, 2021, s. 515) gerektiği gibi ileriye dönük uygulamalar için öneriler verilmiş olmasıdır.

Sonuç olarak, kitabın Rus sözlükbilim tarihini dönemin toplumsal, tarihî, siyasî vb. gelişmeleri ekseninde kapsamlı bir şekilde ele aldığı ve sözlüklerin incelenmesine dair farklı bir bakış açısı sunduğu görülmektedir. Rusçanın farklı türdeki sözlüklerinde bulunan Türk kökenli unsurların açıklanması ve Rusça-Türkçe sözlükbilim terimleri sözlükçesinin hazırlanması bakımından Türkiye’de alanında yapılan ilk çalışma olması çalışmanın değerini arttırmaktadır. Çalışmanın sadece sözlükbilim araştırmacılarına değil Türkoloji alanıyla ilgilenen araştırmacılara da önemli bir kaynak olacağı ve Türkiye’de gerçekleştirilen sözlükbilim çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sözlükbilim kuramına özgü terimler içeren çalışmanın başta Rus dilbilim araştırmacıları olmak üzere tüm dilbilimcilere hitap ettiği düşünülmektedir.

Kaynakça

Dohman, Ü. (2021). *Rus Sözlükbilimi*. Çanakkale: Paradigma Akademi.